

Radomir D. LUKIĆ

FORMALIZEM V SOCIOLOGIJI

Naprijed, Zagreb 1987

Delo avtorja Radimira D. Lukića o formalizmu v sociologiji predstavlja peti zvezek projekta "Sociološka hrestomatija". Cilj hrestomatije je, da predstavi najpomembnejše teorije oziroma šole v razvoju sociološke misli. Delo je izšlo leta 1987 pri zagrebški založbi Naprijed. Avtor je prvi, večji del knjige namenil lastni predstavitvi in oceni formalizma v sociologiji, klasični sociološki šoli, ki je z deli posameznih sociologov svoj vrh dosegla že v prvi polovici dvajsetega stoletja. Drugi del knjige vključuje izbor posameznih (v srbohrvaščino prevedenih) tekstov najpomembnejših formalistov v sociologiji: Ferdinanda Toenniesa, Georga Simmela, Alfreda Vierkandta, Leopolda von Wieseja, Eugena Dupreela in Edvarda Allswortha Rossa.

Glede na zasnovo dela, ki torej ni v celoti Lukićevo avtorsko delo, ne moremo pa ga imeti tudi za zbornik izbranih tekstov socioloških formalistov z običajno spremno besedo, se bralec sooča z dvema ravnema pristopa k obravnavani tematiki. Splošni opredelitvi pojava, dejavnikov nastopa in razmejevanja formalizma v sociologiji sledi predstavitev stališč najpomembnejših predstavnikov formalizma; z avtorjevo obvezno sklepno besedo na koncu vsakega podpoglavja o tem, prek katerih konceptov so obravnavani sociologi bolj ali manj pomembno vplivali, oziroma ali sploh so vplivali (primer Durkheima, Webra, Gurvitcha) na uveljavitev formalizma v sociološki teoriji. Lukiću pri pojasnjevanju družbenih in spoznavnih dejavnikov nastanka nove sociološke padigme bolj uspeva – v horizontu njegove obravnave odvečno – zapletanje v načelne spoznavne probleme sociologije vedenja kot pa dejanska pojasnitev historično-kulturnega konteksta nastanka sociološkega formalizma z razrednimi interesi tedanjega meščanstva; kljub temu da se v svoji kritiki posameznih stališč formalistov eksplicitno sklicuje na historični materializem.

Običajno se pod sociološkim formalizmom razume tisto šolo mišljenja, ki ima za predmet proučevanja oblike družbe oziroma njenih pojavov, ne pa njihove vsebine. Glede na dokaj ohlapen kriterij razmejevanja pojmov oblika – vsebina (kot posledica nejasne definicije pojma družbena oblika) je razumljivo, da elemente (sociološkega) formalističnega pristopa lahko odkrivamo daleč nazaj v zgodovini teoretskega mišljenja, pred etabliranjem sociologije kot samostojne vede. Prav tako ni nujno, da se znotraj multidisciplinarnega razvoja sodobnega družboslovnega vedenja formalistični pristop primarno veže na sociologijo kot vedo o običajnih družbenih pojavih. Težave, ki izhajajo iz definicije predmetnega področja formalizma, vplivajo na nee-

notnost izbora njenih vodilnih predstavnikov. V tej optiki je treba presojati tudi celotno Lukičevo obravnavo sociološkega formalizma, vključno z njegovim izborom tipičnih (in manj tipičnih) predstavnikov te sociološke usmeritve. Če namreč v njegovi klasifikaciji kot pomemben kriterij izbora figurira geografsko-nacionalna komponenta (medsebojna povezanost posameznih sociologov znotraj nacionalnih okvirov v določenem času), potem je šele razumljivo, zakaj v skupino nemških formalistov šteje tudi Ferdinanda Toenniesa, ki izhaja iz znanega koncepta razlikovanja skupnosti (Gemeinschaft) in družbe (Gesellschaft). Toenniesova splošna opredelitev sociologije kot vede o družbenih dejstvih in s tem povezana ideja proučevanja razlikujočih se družbenih skupin še ne dokazuje, da ta sociološki klasik nastopa kot pomemben predstavnik oziroma najpomembnejši predhodnik sociološkega formalizma. Prej bi se bilo mogoče strinjati z oceno Jožeta Goričarja iz njegovega pregleda socioloških teorij (Beograd 1969), da Toennis nastopa kot začetnik nemške sociologije nasploh, ne samo njenega ožjega – za analitike izredno težko opredeljivega – formalističnega diskurza raziskovanja.

Če je vprašanje razvrščanja posameznih avtorjev v to ali ono šolo nasploh težavno, potem to še toliko bolj velja za tisto usmeritev, ki jo današnji tolmači zgodovine sociološke misli označujejo kot formalistično. Dejali smo že, da ta težava izhaja iz problema definicije njenega predmeta raziskovanja. Nič manjšo zadrego ne predstavlja dejstvo, da se avtorji, ki jih danes obravnavamo kot formaliste, za časa njihovega ustvarjanja – domnevali bi, da že zaradi širine njihovega raziskovalnega interesa (Georg Simmel ni bil samo sociolog, temveč tudi oziroma predvsem filozof, pa tudi zgodovinar in ekonomist) – za kaj takega sploh niso razglašali. Zato je vedno potreben določen dvom, ko je govor o t. i. tipičnih predstavnikih formalistične šole v sociologiji. Naknadno shematično razvrščanje socioloških klasikov pogosto naredi več škode kot koristi. Ne samo da je izvirna misel močno popačena, prav lahko je na tej osnovi izbrisana iz zgodovinskega spomina njena relevantnost za moderni čas. Heinz-Juergen Dahme in Otthein Rammstedt v zborniku z naslovom *Georg Simmel und Moderne – Neue Interpretationen und Materialien* (Frankfurt/M 1984) poudarjata, kako je napačna teoretska recepcija polihistorja Simmela, pa naj so ga imeli za formalista, atomista, psihologista ali celo iracionalista, ki je bila največkrat odraz tekočih potreb posameznih sociologov-interpretov v njihovih teoretskih sporih, diskreditirala njegovo izvirno misel. Ravno pogosto uveljavljeno prepričanje o Simmelu kot formalnem sociologu naj bi onemogačalo rekonstrukcijo mnogoplastnega koncepta individualnosti, ki je bil v središču njegovega sociološkega zanimanja.

Priznati je treba, da se Lukič jasno zaveda problemov definiranja formalizma v sociologiji in s tem povezanega vprašanja njegovih tipičnih predstavnikov. Sam pravi, da so zoper njegov izbor avtorjev možne (nikakor ne krucialne) pripombe. Zato je nekoliko presenetljivo, da zlasti v uvodnem delu, kjer skuša razmejiti pojem

formalizma v sociologiji (manj v njegovi zaključni oceni) zelo kategorično trdi, da so "...formalni sociologi, zlasti tisti, ki so se natančno ukvarjali s tem vprašanjem, relativno točno določili ta pojem (pojem družbene oblike; op. F. M.) in na njegovi osnovi izdelali sistem formalne sociologije..." (R. Lukić, str. 11). Domnevali bi, da sistem vključuje tudi neko skupno metodo raziskovanja, ne samo predmet raziskovanja. Lukić nas izrecno opozarja, da o neki enotni šoli formalizma v sociologiji lahko govorimo samo na temelju skupnega predmeta, ne pa tudi skupne metode raziskovanja. Variabilnost pristopov sega od enostavnega opisovanja in klasifikacije oblik družbenih pojavov (npr.: boj kot oblika kružbenega pojava, ki odraža konkretne, vsebinske spore med posamezniki, državami, ekonomskimi subjekti itd.) do popasnevanja oblik družbenih pojavov na temelju ugotavljanja njihovih zakonitosti.

Razlike v metodologiji pristopa so naravna posledica različnih epistemoloških orientacij avtorjev, ki jih danes štejemo med formaliste. Če za predstavnike ameriške formalistične šole (Edward Allsworth Rossa, Albion V. Smalla, Robert E. Parka, Pitirim A. Sorokina, Kimbal Younga, nasploh velja, da v duhu ameriške empiristične tradicije, tudi na področju raziskovanja družbenih fenomenov, ostajajo na ravni – lahko bi rekli že skorajda vulgarnega – deskriptivizma, tega ne moremo reči za nemško sociološko šolo formalistov. Njihova zavezanost nemških filozofski tradiciji jih je skupno navajala k večji sistematičnosti in poglobljenosti raziskovanja družbenih pojavov; le da njihovi filozofski izvori niso bili vedno enaki. Georg Simmel je izhajal iz kantijanske transcendentalne spoznavne teorije razlikovanja forme in materije kot apriornega in aposteriornega. Ta epistemološki model je vsaj deloma prenesel na področje proučevanja družbe. Lukić pravi na mestu, kjer je izredno jedrnat in pregledno rekonstruiral različne filozofske izvire nemškega formalizma v sociologiji, da Simmel pri analizi družbenih oblik ni bil več dosleden kantovec, saj jih je enkrat razumel kot apriorne, drugič kot aposteriorne kategorije. Sami bi k temu dodali, da je Simmel s svojim konceptom apriornega, ki ni več univerzalen in nadčasoven, temveč variabilen v času in prostoru, že takrat utiral pot t. i. relativizmu na področju družbene epistemologije.

Alfred Vierkandt je sledil ideji fenomenološke filozofije o uvidenju bistva pojava na temelju notranjega izkustva. V skladu z načeli fenomenološke epistemologije je tudi na področju sociološkega raziskovanja odkrival mrežo t. i. ideelnih kategorij (npr.: samospoštovanje, ljubezen in sovraštvo, menjava in dogovor itd.). Leopold von Wiese pa je bil zopet bolj deskriptivno orientiran in manj teoretsko utemeljen, tako da pri njem kljub njegovim nasprotnim pretenzijam, ni zaznati ravno velikega sistematičnega duha. Lukić celo pravi, da je njegov model sociološkega proučevanja sicer izredno raznovrstnih družbenih fenomenov (sam se je imel za sociološkega relacionista, ki v fokus svojega raziskovanja postavlja odnose povezovanja in ločevanja

ljudi) zasnovan na "...običajnih intuicijah, ki četudi genialne, ne morejo biti znanstveno (temveč eventualno umetniško) prepričljive" (Lukić, str. 165).

Različni spoznavno teoretski izvori so vplivali na različne metodološke pristope socioloških formalistov k proučevanju družbenih fenomenov. Nemogoče je zato govoriti o nekem enotnem teoretskem sistemu formalistične sociologije. V tem smislu je določena kontradikcija med Lukićevo občo oceno formalizma v sociologiji v uvodu (enotni teoretski sistem) in njegovimi sklepi, ki se nanašajo na posamezne sociološke klasike – formaliste (metodološka in tematska disperzija), dokaz, da določitev posameznih šol v zgodovini sociološke misli, še zlasti v primeru enodimenzionalnega kriterija razvrščanja, ni enostavno početje.

Za konec je treba povedati, da je Lukićevo delo, neodvisno od težav principialnejšega značaja (zamejitev kroga avtorjev – socioloških formalistov), napisano izredno skrbno in nas dokaj natančno seznanja s sociološkimi pogledi nekaterih znanstvenikov iz prve polovice dvajsetega stoletja. Prav zato je priporočljivo branje za vsakega družboslovca, ki ga zanimajo širši teoretski in zgodovinski vidiki razvoja sociološke misli.

Franc Mali